

MUSTAFA İSÂMEDDİN EFENDİ’NİN ŞERHLERİ VE ŞERH USULÜ*

THE COMMENTARIES OF THE MUSTAFA İSÂMEDDİN
EFENDİ and HIS COMMENTARY METHOD

Doç. Dr. Sadık YAZAR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

zyazar@gmail.com

Özet

Ebü'l-İsme Mustafa İsâmeddîn Efendi, XVIII. yüzyılın şârih ve mütercim kimliği ile birçok eser veren bir Türk âlimidir. Gerek biyografik kaynaklarda gerekse de kendi eserlerinin girişinde bulunan bilgilerden hareketle, yazarın asıl adının Mustafa, lakabının ise İsâmeddîn olduğunu anlamaktayız. Hüseyinî nisbesini de kullanan yazar ilmiye sınıfına mensup olup müderrislik görevinde bulunmuştur. Eserlerinde kendisini Nakşibendî olarak andığına göre, Mehmed Tâhir’in bildirdiği gibi Nakşibendî tarikatına mensuptur. Mehmed Tâhir’in verdiği bilgiye göre Mustafa İsâmeddîn Üsküdarlı olup burada vefat etmiştir. Mehmed Süreyya ve Mehmed Es’ad’ın verdikleri bilgilerden ve kendi eserlerinin bazılarında, onun müderrislik görevi dolayısıyla İstanbul dışında, Edirne’de de, bulunduğunu anlamaktayız. Bu makalede onun şerhleri ve şerhlerinde uyguladığı yöntem üzerinde

---

* Bu makale, Prof. Dr. Harun Tolasa Anısına Ekim 2009 yılında Mardin’de düzenlenen V. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu’nda sunulmuş olan bildiri metninin önemli oranda geliştirilmiş halidir. Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanlarını Ödüllendirme Programı (GEBİP) dahilinde bu çalışmaya verdiği destekten dolayı Türkiye Bilimler Akademisi’ne (TÜBA) teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın son halini alması sürecinde, Mustafa İsâmeddîn Efendi hakkında yaptığı doktora tezi çalışmasının sonuçlarını benimle paylaşan Gökhan Demir’e de teşekkürü bir borç bilirim.

durulacaktır. Bu maksatla öncelikle, biyografik kaynaklardan hareketle onun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Ardından da şerhlerinde uyguladığı yöntem alıntılanacak metinler eşliğinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa İsmâmeddîn Efendi, şerh, XVIII. yüzyılda şerh geleneği, şerh usulü

Abstract

Ebû al-İsmâ Mustafa İsmâmeddîn Efendi is a Turkish scholar who had lived in the XVIII. century and wrote many books as an explainer (I mean who write commentary) and a translator. We understand from the biographical sources, or from the information at the entrance of his works, that the original name of the author is Mustafa, his nickname is Isamaddîn. The author, who also introduce himself as Hüseyinî, belongs to the class of the scholarship and has served as a professor. In his works, as introduce himself as Naqshbandî, he belongs to the Naqshbandî order as Mehmed Tahir reports. According to the information given by Mehmed Tahir, Mustafa İsmâmeddîn was Üsküdar and died here. According to the information given by Mehmed Süreyya and Mehmed Es'ad and some of his works, we understand that he is also in Edirne, outside Istanbul, because of his duty of profession. In this paper, I will present his commentaries and analyse his commentary method. For his aim, firstly I will give informations about his life and Works through the biographical sources. And then I will try to explain his commentary method quoting texts from his works.

Keywords: Mustafa İsmâmeddîn Efendi, commentary, commentary tradition in the XVIII. century, commentary method

İlk Türkçe şerh çalışmaları; Anadolu sahasındaki ilk verimlerin arasında gayr-ı müstakil bir şekilde bulunmakla birlikte karşılaşılabilen ilk müstakil şerh verimi –şu ana kadar yapılan çalışmalara göre– müellifi henüz kesin olarak tespit edilemeyen *Cevâhirü'l-me'ânî fi şerhi esmâi'l-hüsnâ* adlı eserdir. XV. yüzyılın hemen başında, 809/1406 yılında kaleme alınan bu müstakil şerhten (Daşdemir, 2007: 29-48) sonra gerek edebî gerekse de edebiyat dışı birçok Arapça, Farsça veya Türkçe metin şerh edilmiştir. Bununla birlikte müstakil şerh çalışmalarının yaygınlaşması, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamaktadır. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde bir şerh geleneği oluşturacak kadar şerh çalışmaları ve önemli şârihlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle XVIII. yüzyıl; İsmail Hakkı Bursevî, Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî, Müstakimzâde Süleymân Efendi gibi

gerek nitelik gerekse nicelik bakımından önemli eserler veren şârihlerin yetiştiği bir yüzyıldır.¹

Bu makalede de; XVIII. yüzyılda yaşamış; mütercim ve şârih kimliği ile ön plana çıkmış olan Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin şerhleri ve şerhlerinde uyguladığı yöntem üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın akışında sırasıyla; a) biyografik kaynaklar ile kendi eserlerindeki bilgilerden hareketle Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilecek, b) eserlerinin teker teker tanıtımı yapılacak c) eserleri üzerinde genel değerlendirmelerde bulunulacak ve d) şerhlerinde uyguladığı şerh yöntemi üzerinde durulacaktır.

I. Mustafa İsmâmeddîn Kimdir?

Osmanlı Müellifleri'nde *İsmâmeddîn Efendi* maddesiyle yer alan şârihin tam ismi, *Ebü'l-isme Mustafa İsmâmeddîn Efendi* şeklinde kaydedilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir, 2000: 369). En açık ismine *Esmâ'ü'l-Müellifin* adlı eserde ulaşılmaktadır (Bağdatlı İsmail Efendi, 1900: 402). Buna göre İsmâmeddîn'in açık adı; İsmâmeddîn Mustafâ bin Abdullâh bin Selîm bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşibendî'dir (Demir, 2016: 22).

Bursalı Mehmed Tâhir, Mustafa İsmâmeddîn Efendi hakkında şu bilgilere yer verir:

“Fuzâlâ-yı kuzâdan bir zât olup Üsküdarlıdır. Tarikaten Nakşibendîdir. 1203 tarihinde Üsküdar'da irtihâl eyledi. (2000: 369)”

Şârih hakkında *Sicill-i Osmânî*'de ise şu bilgiler yer almaktadır:

“Müderris, Üsküdâr, Rebî'ü'l-evvel 1201 (Ocak 1787)'de Edirne mollası olup III. Selim devri (1789-1807) başlarında vefat eylemiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 802).

Es'ad Mehmed Efendi'nin *Bâğçe-i Safâ-endlüz* adlı eserinde ise, Mustafâ İsmâmeddîn Efendi'nin eserleri sıralandıktan sonra onun hayatı hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Kâşgarî 'Abdullâh Nidâ'î Nakş-bendî hazretlerinden müstahlef ve medârî mahlas-ı İbrâhîm Çelebi sânen me'zûn olarak 'ulûm-i külliye ve edebiyede pîrâye-i gülşen-i halef ve gâh-ı bî-gâh kelimât-ı manzûme ile vaz'-ı esere himmet eden ve tarik-i 'ülemâya bi'l-imtihân bin yüz altmış yedi Recebinde girip Üsküdârı bin yüz toksan iki ve Edirneyi bin iki yüz birde ba'de'z-zabt ve istikmâl ile bin iki yüz iki sâli irtihâl-i 'âlem-i âhîret eden Vakâyi'-nûvis Seyyid Hâkim Efendinin hem-şîre-zâdesi Mustafâ 'İsâme'd-dîn Efendidir ki Ebü'l-Hüdâ Mehmed 'İsmet ve Ebü'l-Bekâ-yı Ma'sûm nâm iki nefer veledi kalıp vâlidlerinin türâbına hürmeten birisi bin iki yüz Muharreminde ve diğeri bin

¹ Osmanlı dönemi Türkçe şerh geleneğinin gelişimi için bk. (Yazar, 2011: 41-56).

iki yüz yigirmi iki câ senede (?) münselik-i silk-i müderrisin olduklarından sonra mûsıla-i Süleymâniyede tedkîkde iken biri bin iki yüz kırk beşde ve diğeri hareket-i altmışıya gelmiş iken bin iki yüz kırk üçde vefât etmişlerdir (2001: 145).

Gerek yukarıda adı geçen biyografik kaynaklarda gerekse de kendi eserlerinin girişinde bulunan bilgilerden hareketle, şârihin asıl adının *Mustafa*, lakabının *İsmâmeddîn*, künyesinin de *Ebü'l-isme* olduğunu anlamaktayız. Hüseyinî nisbesini da kullanan şârih ilmiye sınıfına mensup olup müderrislik görevinde bulunmuştur. Eserlerinde kendisini *Nakşibendî* nisbesiyle de andığına göre, Mehmed Tâhir'in bildirdiği gibi Nakşibendî tarikatına mensuptur.²

Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiye göre Mustafa İsmâmeddîn Üsküdarlı olup burada vefat etmiştir. Mehmed Süreyya ve Mehmed Es'ad'ın verdikleri bilgilerden ve kendi eserlerinin bazılarında, onun müderrislik görevi dolayısıyla İstanbul dışında, Edirne'de de, bulunduğunu anlamaktayız.³

Mehmed Es'ad Efendi, Mustafâ İsmâmeddîn Efendi'nin *Ebü'l-Hüdâ Mehmed İsmet ve Ebü'l-Bekâ-yı Ma'sûm* adlarında iki erkek çocuğunun olduğunu bunlardan birinin 1243/1827-28 diğeri de 1245/1829-30 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir (2001:145).

² Mustafa İsmâmeddîn, çalışmamız esnasında incelediğimiz birkaç şerhinin başında kimliğini şu şekillerde açıklar:

“Feyekûlu el-abdu'l-fakîr ilâ mevlâhu'l-mu'în *Mustafâ eş-şehîr bi-İsmâmeddîn*” (Şerh-i Kasîde-i Münferice, 1b).

“Feyekûlu el-abdu'l-fakîr ilâ feyzi rabbihî'l-ebedî *Mustafâ İsmâmeddîn en-Nakşibendî*” (Şerh-i Kasîde-i Zuhû'l-me'âd, 2a)

“Bu katâm-ı akdâm-ı erbâb-ı yakîn *Ebü'l-İsme Mustafa İsmâmeddîn*” (Şerh-i Kasîde-i Tantarâniyye, 177b).

“...bu dervîşânun ez'af ü müstemendi *Mustafa Ebü'l-İsmet-i Nakşibendî*...” (Şerh-i Mefâfihü'd-Deriyeye, 2a).

“...şu za'îf-i bî-kudret *Mustafa İsmâmeddîn-i Hüseyinî-i Nakşibendî*...” (Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, 1b)

“...bu gubâr-ı hâk-i pâ-yı ehl-i yakîn *Ebü'l-isme Mustafa İsmâmeddîn*...” (Şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd, 2a).

“... bu gubâr-ı hâk-i pâ-yı ehl-i yakîn *Mustafa 'İsmâmeddîn*...” (Tercüme-i Şerh-i Arûz-ı Endülüsî, 2a)

³ Mehmed Süreyyâ'nın bu kaydı, şârihin kendi elinden çıkan *Kasîde-i Bânet Su'âd* şerhinin başındaki “*Kasîde-i Bânet Su'âd, müellif Mustafa İsmâmeddîn be-kâdı-i Edirne*” (1b) ile *Tarikat-ı Nakşibendiyye* adlı şerhinde “*Mustafa İsmâmeddîn el-Kadî bi-mahrûsa-i Edirne*” (62b) şeklindeki kayıtlarla da tevsik edilmiştir.

Mustafâ İsmâmeddîn Efendi de *Bânet Su'âd* kasîdesinin şerhinde, Baba Mehmed Kâmil ismindeki bir çocuğundan bahsetmektedir:

“...*kurre-i aynum ferzend-i ercümendüm ser-tâc-ı ezkiyâ Baba Mehmed Kâmil ebü's-safânın iltimâsıyla ihtisâr olundu.*” (2b)

II. İsmâmeddîn Efendi'nin Eserleri⁴

1. *Tercüme-i Şerh-i Arûz-ı Endülüsî.*

Arûz-ı Endülüsî, Ebü'l-ceyş el-Ensârî el-Mağribî diye tanınan Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Endülüsî'nin (ö. 549/ 1154-55) aruz ilmine dair yazdığı eseridir. Mustafa İsmâmeddîn'in bu eseri de, Abdülmuhsin el-Kayserî'nin bu esere yazdığı Arapça şerhin⁵ Türkçeye çevirisidir. Eser 3 Muharrem 1163/ 13 Aralık 1749 tarihinde İstanbul'da tamamlanmıştır.⁶ Tercümenin mütercim hattından çıkan nüshası Râgıb Paşa 1138 numarada bulunmaktadır.⁷ Eser Abdullah Hulûsî tarafından 1286 yılının Şaban'ında (Kasım-Aralık 1869) Karahisâr Alî Efendizâde Es'ad Efendi Matbaası'nda basılmıştır.

2. *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî.*

Şâhidî İbrahim Dede'nin (ö. 1550) manzum Farsça-Türkçe lügati olan *Tuhfe-i Şâhidî*⁸ adlı eserinin şerhi olan bu eser, Ramazan 1163 / Ağustos-Eylül 1750 yılında tamamlanmıştır. Şârih tarafından yazılan nüshası Süleymaniye Ktp. / Reşid Efendi 960 numarada bulunmaktadır.⁹

3. *Aksa'l-müfâd fî tercemeti's-şerheyn ve künhü'l-murâd fî beyâni Bânet Su'âd.*

Mustafa İsmâmeddîn'in bu eseri; ünlü Arap şairi Ka'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber'i övmek için kaleme aldığı *Kasîde-i Bürde* veya *Kasîde-i Bânet Su'âd* isimleriyle bilinen kasîdesinin¹⁰ Türkçe şerhidir. Eserin notlar halinde bulunan müellif hattı nüshası Esad Efendi 2758/1 numarada 1b-29a varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüshanın

⁴ Eserler kronolojik olarak sıralanmaya çalışılmıştır.

⁵ Eser için bk. (Kâtib Çelebi, 1943, 1135).

⁶ Eserin yazma nüshaları için bk. Atıf Efendi Ktp. 1980, Süleymaniye Ktp. / Kasidecizade 440, Milli Ktp. 06 Mil Yz A 2824.

⁷ Eserden yapılan alıntılar bu nüshaya göre düzenlenmiştir.

⁸ Bu eser ve şerhleri hakkında bkz. (Öz, 1999)

⁹ Alıntılar için bu nüsha kullanılmıştır.

¹⁰ Kaside hakkında tafsilatlı bilgi için bk. (Demirayak, 2001, 566-68).

sonunda yer alan kayda göre eser 11 Rebûlahir 1167 / 5 Şubat 1754 yılında tamamlanmıştır. Eserin, müellifin hattından çıkan 1 Ramazan 1199/ 8 Temmuz 1785 tarihli bir diğer nüshası da İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 3065 numarada bulunmaktadır.¹¹ Eserinin girişinde bildirdiğine göre, şârihdaha önce İmam Süyûtî, İmam İbn Hişâm, Kâzerûnî, İbn Anbârî, Molla Hindî, Tebrîzî, Sükkerî ve Fârisî'nin şerhlerini cem' edip mufassal olarak kaleme aldığı şerhini muhtasar hale getirip Türkçeye çevirmiştir.

4. et-Tuhfetü'd-dârriye fî Şerhi Kasîdeti'l-ensâriyye.

Bânet Su'âd kasîdesinin şerhinden hemen sonra yer alan bu şerh; Ka'b b. Züheyr'in ensarı övmek için yazdığı kasîdenin şerhidir. Ka'b, *Bânet Su'âd*'ı yazdıktan sonra, Hz. Peygamber onun ensara yer vermediğini görmüş ve bunu şaire bildirdikten sonra şair de ensarı öven ayrı bir kasîde yazmaya başlamıştır. İşte bu kasîdenin şerhi olan eser; şârihin ifade ettiğine göre daha önce yine kendisi tarafından aynı kasîdeye Arapça olarak yazılan şerhin, çocuğu Baba Mehmed Kâmil'in isteği üzerine yapılan çevirisidir. *Bânet Su'âd Kasîdesi* şerhinin her iki nüshasının hemen sonunda olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp. / Esad Efendi 2758/2 numarada, 29b-33b yaprakları arasında bulunan nüshanın sonunda istinsah tarihi bulunmamaktadır; ancak İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 3065 numarada, 37a-53a yaprakları arasında bulunan nüshanın sonunda yer alan istinsah kaydına göre; eser şârihin kendi hattıyla 5 Ramazan 1199 / 12 Temmuz 1785'da kaleme alınmıştır.

5. Şerhu Mefâtîhu'd-Dürriyye fî İsbâti'l-kavânîni'd-deriyye.

Mustafa İsmâmeddin'in bu eseri ise; Mustafa b. Ebûbekir es-Sivasî'nin (ö. 1825) Farsça'nın kurallarına dair yazdığı eserinin şerhidir.¹² Şârih eserini 23 Şa'bân 1173 / 10 Nisan 1760 tarihinde

---

¹¹ Alıntılar bu nüshadan yapılmıştır.

¹² "... Şeyhü'z-zamân Sivasî-i cihânun hâme-i güher-feşân-ı ta'birlerinden münharit-i silk-i takrîr olan Mefâtîhü'd-dürriyye fî isbâti'l-kavânîni'd-deriyye nâm risâlesin..." (1b)

tamamlamıştır. Eserin müellif nüshası Süleymaniye Ktp. / Koca Ragıp Paşa 1156 numarada bulunmaktadır.¹³

6. *Zâdu'l-İbâd fî Şerhi Zuhru'l-Me'âd.*

Bûsîrî'nin *Zuhrü'l-Me'âd fî Vezni Bânet Su'âd* isimli bu kasîdesi, Ka'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber övgüsünde yazdığı "lâm" redifli kasîdeye yazılan 204 beyitlik bir naziredir (Kaya, 1992: 469). Mustafa İsmâeddîn, Bûsîrî'nin bu kasîdesine de Arapça bir şerh yazmıştır ki 8 Safer 1179 / 27 Temmuz 1765'te tamamlanan müellif hattı nüshası Ragıp Paşa 1144 numarada bulunmaktadır.¹⁴

7. *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Münferice.*¹⁵

Kasîde-i Münferice'nin müellifi; İbnü'n-Nahvî diye tanınan Ebü'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî (ö. 513/1119)'dir. İbnü'n-Nahvî'nin *el-Ferec ba'de's-ş-şidde, Ümmü'l-ferec, el-futûh* adlarıyla da bilinen *Kasîdetü'l-Münferice*'sini; kendisi Tevzer dışında iken malının gasp edildiğini duyması üzerine nazmettiği rivayet edilir (Durmuş, 2000: 163). İsmâeddîn'in bu kasîdeye yazdığı şerhi 1180 yılının Cemâdiyelevvel'inin beşinde, Perşembe günü (Kasım 1766) tamamlanmıştır. Şârihin hattıyla yazılan nüshası Süleymaniye Ktp. / Koca Râgıp Paşa 1147 numarada bulunmaktadır.

8. *Kasîde-i Tantarâniyye Şerhi*¹⁶

Tantarâniyye kasîdesi, Mu'înüddîn Ebû Nasr Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarânî'nin (ö. 485/1092) Nizâmülmülk (ö. 485/1092) için yazdığı 35 beyitlik Arapça kasîdesidir (Saraç, 1995: 81-83). *Tantarâniyye*'nin birkaç şerhini inceleyip şerhini oluşturduğunu söyleyen Mustafa İsmâeddîn eserini 20 Şevvâl 1183 /16 Şubat 1770 tarihinde tamamlamıştır.

¹³ Alıntılar için bu nüsha kullanılmıştır. Eserin Süleymaniye Ktp. / Reşid Efendi 822, Yazma Bağışlar 3385 ve Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 12935/1 numaralarında kayıtlı 3 nüshası daha bulunmaktadır.

¹⁴ Eserin diğer nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. / Aşir Efendi 299/1 ve H. Hüsni Paşa 598.

¹⁵ Eserin incelenen ve alıntılanan nüshası Süleymaniye Ktp. / Râgıp Paşa 1147 numaradadır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1600; Süleymaniye Ktp. / İbrahim Efendi 613 ve H. Hüsni Paşa 764 numaralarda olmak üzere 3 nüshası daha bulunmaktadır.

¹⁶ İncelenen nüsha Halet Efendi 790.

9. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar.¹⁷

İsameddîn'in bu eseri; tam adı Ebü'l-me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed olan Kazvînî'nin (ö. 739/1338) belâgata dair olan *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eseri ile bu eserin Arapça kısa bir şerhi olan Taftazânî'nin (ö. 792/1389) *Muhtasar*'ındaki beyitlerinşerhidir.¹⁸İsameddîn Efendi, 11 Rebûlevvel 1184 / 5 Temmuz 1770 tarihinde İstanbul'da başladığı eserini aynı senenin 10 Receb'inde (30 Ekim) bitirmiştir. Eser, 1268 senesi Şa'bân'ının sonlarında (Eylül 1844) Ahmed Recâî Efendi'nin nezaretinde Tabhâne-i Âmire'de basılmıştır.¹⁹

10. Tercüme-i Ni'amu's-Sevâbiğ fî Şerhi Nevâbiği'l-kelim.²⁰

İsameddîn'in bu eseri, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Nevâbiği'l-kelim* adlı eserine Sa'düddîn Taftazânî (ö. 792/1390) tarafından yazılan *en-Ni'amu's-sevâbiğ* adlı şerhinin tercümesidir. Şârih 1184/1770-71 yılının Kurban Bayram'ının üçüncü gününde başladığı eserini, 23 Rebû'l-âhir 1185 / 5 Ağustos 1771 tarihinde sonlandırmıştır. Kaynak metin mensurdur. Eser, seçilmiş vecizelerden oluşmaktadır (Yüce, 1986: 509-514).

11. eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudariyye.

Kasîde-i Mudariyye; İmam Bûsîrî'nin *el-Kasîdetü'l-Mudariyye fî's-Salâti 'alâ Hayri'l-Beriyye* isimli kasîdesidir. Şairin *Bürde* ve *Hemziyye*'sinden sonra en yaygın olan bu şiiri *Râiyye* ismiyle de bilinmektedir. Pek çok şerh ve tahmisi bulunan bu kasîde 39 veya 40 beyittir (Kaya, 1992: 470-71). Mustafa İsameddîn'in bu eseri de sözkonusu kasîdeye; Abdülganî en-Nablûsî, Muhammed el-Hâdimî, el-Bağdâdî, Şeyh Ömer el-Benderî gibi âlimlerin yazdıkları şerhlerin bir araya getirilmesiyle oluşan Arapça şerhidir. Eserin 15 Cemâziyeâhir

¹⁷ Eser üzerinde yakın zamanda bir doktora tezi hazırlanmıştır. Bk. (Demir, 2016)

¹⁸ *Telhîsü'l-miftâh*; Ebü Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 1229) *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin belâgata dair olan üçüncü bölümünün telhîsidir. Detaylı bilgi için bk. (Benli, 2005, 20-21).

¹⁹ Çalışmamızda esere yapılan göndermeler bu baskıya göre yapılmıştır. Eserin yazma birkaç nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. / Halet Efendi 790/1, 1b-174b; Milli Ktp. 06 Mil Yz A 447; Manisa İl Halk Ktp. / 45 Hk 5479; Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Müzesi / 001561der.

²⁰ Eserin incelenen ve alıntı yapılan nüshası Süleymaniye Ktp. / Koca Râğıp Paşa 1164 numarada bulunmaktadır.

1194 / 18 Haziran 1780 yılında tamamlanan müellif hattı nüshası Ragıp Paşa 1145 numarada bulunmaktadır.²¹

12. *el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudariyye.*

Mustafa İsmâeddîn'in bu eseri; daha evvel yine kendisinin Bûsîrî'nin *Kasîde-i Mudariyye*'sine yazılan şerhleri bir araya toplayarak oluşturduğu Arapça şerhinin (*eş-Şa'sa'atü'l-kameriyye fî şerhi'l-kasîdeti'l-mudariyye*) Türkçeye tercümesinden oluşmaktadır. Eserin müellif hattı nüshası; Ragıp Paşa 1146²² numarada yer almakta olup 8 Receb 1194 / 10 Temmuz 1780 yılında tamamlanmıştır.

13. *Şerh ale'l-Kasîdeti't-Tâiyye*²³

Kâdiriyye tarikatının kurucusu olan Abdülkâdir Geylânî'nin (ö. 561/1165-66) kasîdeleri arasında bulunan *Tâiyye* kasîdesinin (Uludağ, 1998: 236) şerhi olan bu eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. / Tâhir Ağa Tekke 467 numarada bulunmaktadır. Eserde kaynak metnin 30 beyti şerh edilmiştir.

14. *Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî.*

Hüsrev-i Dihlevî'nin bir beytinin şerhi olan bu eser; Mustafa İsmâeddîn'in bildirdiğine göre Mollâ Câmî ve Sarhoş Bâlî'nin şerhlerinden Türkçe'ye aktarılmıştır. Şârihin bu açıklaması şu şekildedir:

"Bu fakîr Mustafa 'İsmâeddîn esrâr-ı tevhîdiyyede hazret-i Hâce Hüsrev-i Dihlevî tanzîm buyurdıkları beyt-i ra'nânın ma'nâsından muhakkıkînden hazret-i Câmî ve Serhoş Bâlî Fârisî ve Arabî tasvîrlerinden iktibâs idüp sâniha-i hâtırı ile sebt ..." (115b)

İsmâeddîn Efendi, bu 2,5 sayfalık kısa eserinde Hüsrev-i Dihlevî'nin *"zi-deryâ-yı şehâdet çün niheng-i lâ ber-âred ser / teyemmüm farz kereded Nührâ der-vakt-i tûfâneş"*²⁴ şeklindeki beytini şerh etmiştir. Ancak bu şerh, şarihin de eserinin başında ifade ettiği gibi Câmî ve Sarhoş Bâlî'nin şerhlerinin Türkçeye çevirisidir.

²¹ İncelenen ve alıntı yapılan nüshadır.

²² İncelenen ve alıntı yapılan nüshadır.

²³ İncelenen nüsha, Süleymaniye Ktp. / Tahir Ağa Tekke 467 numarada bulunmaktadır. Eserin ayrıca Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1826 ve Milli Ktp. 06 Mil Yz A 4687/10 (41b-48b) numaralarda iki nüshası daha bulunmaktadır.

²⁴ Bu beyit üzerine şerhler için bk. (Kaçar, 2017, 119-135)

Eserin ulaşabildiğimiz nüshası Süleymaniye Ktp. / Es'ad Efendi 3497 numarada bulunmaktadır.

15. Şerhü'l-'Afif

İsbmeddin Efendi'nin bu kısa eseri de 5 beyitli Arapça bir târih manzumesinin Arapça Şerhidir. Eserin Őarih nüshası Esad Efendi 2758 numarada 34b-39a yaprakları arasında bulunmaktadır. Eser Cemâziyelâhir 1176 / Aralık-Ocak 1762-63'da tamamlanmıştır.

16. Müretteb Müfredât-ı Siyâhî (Demir, 2016: 46)

Mustafa İsbmeddin, tıp alanında *Mecma'u't-tıbb* adlı bir eseri de bulunan Dervîş Siyâhî el-Karamânî el-Lârendevî'nin *Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ* adındaki eserini, daha iyi anlaşılması için yeniden tertip etmiştir. Eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 710/3 numarada 187b-234b varakları arasında bulunmaktadır. Müstensih hattı olan bu nüsha İbn-i Ömer et-Tokâti tarafından 1193/1779-80 senesinde istinsah edilmiştir.

17. Tarikat-i Nakşibendiyye (Demir, 2016: 48)

Mustafa İsbmeddin'in Edirne Kadısı iken Nakşibendiyye tarikatinin silsilesi, usul ve öğretileri üzerine telif ettiği Arapça bir eserdir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_919/2 numarada -Risâle-i Hakkıyye tercümesinin ardından- 51b-62b; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_828/2 numaralarda nüshalarına ulaşmak mümkündür.

Bâğçe-i Safâ-Endüz meüllifi Es'ad Efendi, İsbmeddin'in eserleri arasında *Tercüme-i Risâle-i Hakkıyye li-Şeyh Abdullâh Kâşgârî* isimli bir eserini de saymaktadır. Yaptığımız araştırmada İsbmeddin Efendi'nin böyle bir eseri ile karşılaşılamamışsa da Tarikat-i Nakşibendiyye isimli eserinin bulunduğu iki yazmada²⁵ Abdullâh Kâşgârî'nin Farsça olarak kaleme aldığı Risâle-i Hakkıyye'nin Türkçe tercümesinin de olduğu tespit edilmiştir. Nuran Çetin'in makalesinden öğrendiğimize göre (2014:356), bu Türkçe tercümenin farklı kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır. Bu durumda kesin bir hüküm vermeyip konuyla ilgili müstakil bir çalışmanın neticelerini

---

²⁵ Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları 828 ve 919.

beklemek kaydıyla, bahsi geçen bu tercümenin Mustafa İâmeddîn tarafından yapılmış olabileceğini söylemekle iktifa edelim.

18. *Mizânü'l-Acem.*

Eserin ismi Osmanlı Müellifleri'nde geçmekle birlikte nüshasına ulaşamadık.²⁶

Mustafa İâmeddîn'in eserlerini şu tablo ile göstermek mümkündür:

Eserin Adı	Dili	Kaynak Metnin Dili	Yazılış tarihi	Kaynak Metnin Yazarı
Tercüme-i Şerh-i Arüz-ı Endülüsî	Türkçe	Arapça	13 Aralık 1749	Abdülmuhsin el-Kayserî
Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî.	Türkçe	Türkçe-Farsça	Ağustos-Eylül 1750	Şâhidî İbrahim Dede
Aksa'l-müfâd fî tercemeti's-şerheyn ve kühü'l-murâd fî beyâni Bânet Su'âd	Türkçe	Arapça	5 Şubat 1754 / 8 Temmuz 1785	Ka'b b. Züheyr
Et-Tuhfetü'd-dârriye fî şerhi Kasîdeti'l-ensâriyye	Türkçe	Arapça	5 Şubat 1754?/ 12 Temmuz 1785	Ka'b b. Züheyr
Şerhü Mefâtihu'd-Dürriyye fî isbâti'l-kavânini'd-deriyye.	Türkçe	Arapça	10 Nisan 1760	Mustafa b. Ebûbekir es-Sivasî
Zâdü'l-ibâd fî şerhi zuhru'l-me'âd	Arapça	Arapça	27 Temmuz 1765	İmam Bûsîrî
Şerhu'l-Kasîdeti'l-Münferice	Türkçe	Arapça	Kasım 1766	İbnü'n-Nahvî
Kasîde-i Tantarâniyye Şerhi	Türkçe	Arapça	16 Şubat 1770	Mu'înüddîn Ebû Nasr Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarâni
Et-tansîsü'l-muntazar fî şerhi ebyâti't-telhîs ve'l-muhtasar	Türkçe	Arapça	5 Temmuz 1770	Kazvîni ve Taftazânî

²⁶ Mehmed Es'ad Efendi; şârihin burada sıralanan eserleri dışında *Şerhü'l-Kasîdetü'd-Dimyâtiyye*, *Şerh-i Miftâhu'l-verîd*, *Tercüme-i Risâletü'l-mehdiyye*, *Şerhü't-Tasrîf ve Şerhü'l-hattü'l-.....mine'n-nikâye* adlı eserleri olduğunu kaydetmekle beraber, Mustafâ İâmeddîn'nin bu eserlerine ulaşamadık. Bk. (Demir, 2016: 49).

Tercüme-i Ni'amu's-sevâbiğ fi şerhi nevâbiği'l-kelim	Türkçe	Arapça	5 Ağustos 1771	Sa'düddîn Taftazânî
Eş-şa'sa'atü'l-kameriyye fi şerhi'l-kasîdeti'l-mudariyye	Arapça	Arapça	18 Haziran 1780	İmam Bûsîrî
El-Lüm'atü'l-bedriyye 'ale'l-kasîdeti'l-mudariyye	Türkçe	Arapça	10 Temmuz 1780	İmam Bûsîrî
Şerhü'l-Affif	Arapça	Arapça		İffet Efendi
Şerh ale'l-Kasîdeti't-Tâiyye	Türkçe	Arapça	?	Abdülkâdir Geylânî
Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî	Türkçe	Farsça	?	Mollâ Câmî ve Sarhoş Bâlî
Müretteb Müfredât-ı Siyâhî	Türkçe	Türkçe	?	Dervîş Siyâhî el-Karamânî el-Lârendevî
Tarîkat-i Nakşibendiyye	Arapça			

III. İsmâeddîn Efendi'in Şerhleri Hakkında Genel Bilgiler

1. Şerh Edilen Metinler

İsmâeddîn Efendi'nin şerh ettiği veya şerhini tercüme ettiği metinler genellikle Arapça kaynaklıdır. Bununla birlikte Hüsrev-i Dihlevî'nin Farsça bir beyti ile manzum bir Farsça-Türkçe lügat olan *Tuhfe-i Şâhidî* de şerh edilmiştir.

Şerh/tercüme edilen metinlerden dokuzu doğrudan edebî metinlerdir (*Tantarâniyye*, *Münferice*, *Bânet Su'âd*, *Ensâriyye*, *Tâiyye*, *Mudariyye*, *Zuhrü'l-me'âd kasîdeleri*, *Hüsrev-i Dihlevî'nin bir beyti*, *Telhîs ve Muhtasar'daki beyitler*). Diğer metinlerden biri sözlük (*Tuhfe-i Şâhidî*), biri aruz vezni (*Arûz-ı Endülüsi*), biri gramer (*Mefâtihü'd-düriyye*), biri belâgat (*Nevâbiğü'l-kelim*) bir diğer de Nakşibendi tarikatı hakkında bilgi verilen Tarîkat-ı Nakşibendiyye'dir.

2. İsmâeddîn Efendi'nin Şerhlerinin Te'lif ve Tercüme Açısından Değeri

Kendisinin de eserlerinin girişlerinde ifade ettiği gibi; Mustafa İsmâeddîn Efendi'nin şerhleri genellikle derleme türü eserlerdir. Şârih şerh etmek istediği metnin daha evvel yapılan şerhlerini inceler, bunları bir araya getirerek eserini oluşturur. Eserini oluştururken ideal bir metin ortaya çıkarmaya çalıştığı için aynı esere yapılmış diğer şerhlerden

deyararlanır. *Bânet Su'âd*, *Kasîdetü'l-ensâriyye*, *Şerhu'l-Afif*, *Zuhru'l-me'âd*, *Tantarâniyye*, *Münferice*, *Mudariyye* ve *Telhîs* ile *Muhtsar*'daki beyitlerin şerhi bu tür derleme eserler arasındadır. Yine Hüsrev-i Dihlevî'nin bir beytinin şerh edildiği *Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî* adlı eserini de Mollâ Câmî ve Sarhoş Bâlî'nin şerhlerinden yararlanarak yazmıştır.

Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin birkaç şerhi de tercüme edilerek oluşturulmuştur. Bu bağlamda; Abdülmuhsin el-Kayserî'nin, *Şerh-i Arûz-ı Endülüsi*'si; Sa'düddîn Taftazânî'nin *Ni'amu's-sevâbiğ fi şerhi nevâbiği'l-kelim*. Bunun yanında bizzat kendisinin derleme yoluyla Arapça olarak yazdığı *Mudariyye* ve *Bânet Su'âd* kasîdelerinin şerhlerini de yine kendisi Türkçeye aktarmıştır.

Derleme ve tercüme şeklindeki bu eserleri dışında kalan *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî* ile *Şerh ale'l-Kasîdeti't-Tâiyye* adlı eserleri ise te'lîftir.

3. İsâmeddîn Efendi'in Bilimselliğinin Bir Göstergesi Olarak Şerhlerinin Mukaddimleri.

Mustafa İsâmeddîn tüm şerhlerine bir mukaddime ile başlamaktadır. Bu mukaddimelerin çoğu Türkçe olmakla birlikte bazıları da Arapçadır. Mustafa İsâmeddîn Efendi, hamdele ve salvele ile başladığı bu mukaddimelerde; *şerh/tercüme edeceği kaynak metin, şerhinde uygulayacağı yol/metod ve şerhini yazma sebepleri* hakkında bilgiler verir. Şârih/mütercim bu bilgilerden sonra, eserinde oluşabilecek muhtemel hatalar için okuyucuyu insafli olmaya davet edip onlardan özür dilemeyi de ihmal etmemektedir.

a. Sebeb-i Te'lîf

Mustafa İsâmeddîn'in şerhlerinden sadece *el-Lüm'atü'l-bedriyye 'ale'l-kasîdeti'l-mudariyye'*de diğer birçok eserde görülen, eserin te'lîf edilmesini sağlayan klişeleşmiş sebeplerden (bir dostunun isteği, hatiften bir ses gelmesi vb.) bahsedilmektedir. Kasîde-i Lâmiyye üzerinde çalışmayı düşünürken birden kalbine Kasîde-i Mudâriyye'yi tercüme etmek için ilham geldiğini ifade etmektedir. Ardından bu kalp sıkıntısıyla boğuşurken kendisine birisinin selam verdiğini, ilk önce tanımadığı bu kimseye karşılık vermediğini ancak daha sonra dikkatle baktığında bu kimsenin Hz. Peygamber olduğunu iddia etmektedir (Demir, 2016: 37).

İsmâeddîn'in diğer eserlerinde yukarıda belirtilen klişeleşmiş ifadelere rastlamak mümkün değildir. O, genellikle muhtelif açılardan zor bulduğunu düşündüğü metinlerin okuyucular tarafından anlaşılmasını sağlamak için şerhlerini kaleme almıştır. Örneğin *Kasîde-i Münferice*'ye yazdığı şerhin, onu okuyup anlamak isteyenlere ve hafızasında tutanlara yardımcı olmasını hedeflemektedir: *li-yekûne 'avnen li'n-nâzirîne fihâ ve ünsen li-huffâzihâ (1b)*²⁷

Nevâbiğü'l-kelim şerhinin tercüme edilmesinin maksadı ise İsmâeddîn Efendi tarafından şu cümle ile ifade edilmektedir:

“Pes kitâb-ı mezbûr sıyağı müteşâkile mebânisi mütecânise murâdâtı mütebâyine ma'ânisi mütefâvite muhkemü'l-usûl kesîrû'l-mahsûl bir kitâb olmağla lâ-cerem ana bir şerh-i vecîz ketb ü imlâ idem ki kevâkib-i neyyiresi anun zulumâtında hidâyet ve ihtidâ ve 'atşân-ı tullâba mâ'-ı bâridi irvâ idüp esâlib-i kelâmda sâhib-dürbe olmayan musâhibini arak-ı kərbaya mülâki eylemeye...” (3a)

Mustafa İsmâeddîn Efendi, *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitleri şerh etmesini ise onları (beyitleri) açıklanmaya ihtiyaç duyulan, yalın olarak anlaşılması zor metinler olarak görmesine bağlamıştır. Şârih bu durumu Arapça olarak şu şekilde ifade etmektedir:

*inne'l-ebâyete fi't-Telhîs ve şerhahû el-Muhtasar müşkiletü's-siyağı mu'dilatü'l-mebânî mütebâyinetü'l-murâdâtı mütefâvitetü'l-ma'ânî meşhûnetun bi'l-mezâyâ ve'l-isti'ârâti memlû'etün bi'l-bedâyi'i ve'l-isti'mâlâti ba'zuhâ müte'allikun bi-ba'zi'l-'ulûmi ve'l-hikâyâti lâ-cerem eradtu en ektube 'aleyhâ şerhan Türkiyyen li-halli elfâzihâ ve mebânihâ ve keşfi i'râbihâ ve mezâyâhâ ve ma'ânihâ*²⁸

Mudariyye'nin şerhi olan *el-Lüm'atü'l-bedriyye*'nin girişinde de eserin yazılış sebebi için, yukarıdaki Arapça ifadelerin hemen hemen aynısı kullanılmıştır:

inne'l-kasîdete'l-ma'rûfete bi'l-Mudariyye fi's-Salâti 'alâ hayri'l-beriyye nazzamehâ imâmü's-şu'arâ ... el-'âlimü'l-âmil ve'l-fâzîlu'l-kâmil eş-Şeyh Muhammed Şerefüddîn el-Bûsirî ... mütekeffiletün li-hasri sevâbin cemîleti's-salavâti mütezamminetu mazmûni envâ'i't-teslîmâti 'alâ efdali'l-mahlûkâti ve seyyidi sâdâti'l-kâ'inâti müşkiletü's-siyağı mu'dilatü'l-mebânî mütebâyinetü'l-murâdâtı mütefâvitetü'l-ma'ânî meşhûnetun bi'l-mezâyâ ve'l-isti'ârâti

²⁷ Tercüme: “Ona (Münferice kasidesine) bakana yardımcı ve onu ezberleyene de ünsiyet olması için...”

²⁸ Tercüme: “*Telhîs* ve onun şerhi olan *Muhtasar*'daki beyitler; sıgaları (çekimleri) güç, binaları zor, maksatları birbirine zıt, anlamları birbirinden farklı, meziyet, istiare ve eşsiz sözlerle dolu olup, bir kısmı muhtelif ilim ve hikâyelerle alakalıdır. Bundan dolayı, söz konusu beyitlerin lafızlarını çözecek (tahlil edecek), i'râbı (hareke durumu) ve anlamını açıklayacak Türkçe bir şerh yazmak istedim.”

*memlû'etün bi'l-bedâyi'i ve 'l-isti'mâlâti ba'zuhâ müte'allikun bi-ba'zi'l-'ulûmi ve 'l-hikâyâti lâ-cerem eradtu en ektube 'aleyhâ şerhan Türkiyyen li-halli elfâzihâ ve mebânihâ ve keşfi i'râbihâ ve mezâyâhâ ve ma'ânihâ (1b-2a)*²⁹

ان القصيدة المعروفة بالمضرية فى الصلوة على خير البرية نظمها امام الشعرا ... العالم العامل و (الفاضل الكامل الشيخ محمد شرف الدين البوصيرى ... متكفلة لحرص ثواب جميلة الصلوات متضمنة مضمون انواع التسليمات على افضل المخلوقات و سيد سادات الكائنات مشكلة الصيغ معضلة المبانى متباينة المرادات متفاوتة المعانى لا جرم اردت اب اكتب عليها شرحا لحل الفاظها و مبانيتها و كشف متباينة المرادات متفاوتة المعانى لا جرم اردت اب اكتب عليها شرحا لحل الفاظها و مبانيتها و معانيها ... (1b-2a)

Arûz-ı Endülüsî'nin sebab-i te'lîfi ise şu şekilde açıklanmıştır:

“... fenn-i arûzun mehâsinine nazara şâgîf ve mebâhis-i tûl-ı bihârında sebbâh u vâkıfiken esnâ-yı tasaffuhumda kıdvetü 'l-urefâ zübdetü 'z-zurefâ Ebû Abdullâh Muhammed Endülüsî'nün ... evzâ'-ı garîbeyi müştemil silk-i nazma tanzîm buyurdıkları risâle-i muhtasaralarına zafer-yâb olup bedi'atü'l-misâl ba'îdetü'l-menâl bulduğumdan halâde-i fehîmimi izâka ile ebkâr-ı ma'ânîsinün ma'kûdâtını tahlîl ü tahrîr ve gâh sihâm-ı bahs ü münâzarayı sedd ile nukûdını takrîr ve mehâfilini nefehât-ı senâyâ ile ta'tîri revm idüp şerh eylemek murâd eyledigimde fuzalâdan Muhsin-i Kayserî nâm zâtun risâle-i muhtasara-i mezkûrenün üzerine Arabî şerhine tesâdüf idüp ...evvelinden ibtidâ'-ı ebyâta gelince ma'ânî ve lügât ve vücûh-ı tesmîye ve ba'z-ı sü'âl ü cevâb ile hall ba'de buhûra şürû' idüp vech-i tesmîyelerini hall ve zımnında ma'ânîlerini îrâd ve ba'z-ı sü'âl ü cevâb ve dâirelerinde deverân iden eczâ'-ı asliye-i müsemmene vü müseddeselerini beyân ve her bir bahrun 'arûz u darbı için tanzîm olunan ebyâtun evvelâ büyût-ı usûliyyelerini tahrîr ba'de taktî'lerini takrîr ve lügât-ı beyt diyüp lügât ve i'râbına müte'allık olanları tastîr ve ma'nâ-yı beyt diyüp ma'nâlarını ta'bîr ve bu ebyât-ı usûlün furû'ât-ı mahrecelerini itmâm idüp ebyât-ı usûllerden sonra beyânlarında taktî'i ve lügât-ı tahrîc ve ma'nâ-yı tahrîc diyüp îzâh ve devâ'ir-i (?) dahi 'alâ vechi't-tafsîl îrâd eyledüm. (2a-b)

Mefâtîhü'd-dürriyye ise şiirden anlayan dostlara layık (*cesbân-ı tab'-ı sühân-şinâsân-ı yârân*) görüldüğü için tercüme edilmiştir.

b. Kaynak Metin Hakkında Bilgi Verme

Mustafa İsmâeddîn, eserinin başına koyduğu mukaddimede bizzat şerh ettiği veya şerhini tercüme ettiği kaynak metin hakkında bilgiler vermeyi ihmal etmemektedir. Bu bilgiler; kaynak metnin müellifi, muhtevası ve özellikle *Bânet Su'âd* ve *Kasîde-i Mudariyyegibi*

²⁹ Tercüme: “İmâm-ı Bûsîrî'nin *El-mudariyye fi's-salâti alâ hayri'l-beriyeye* diye bilinen kasidesi; salavat getirmenin sevabını elde etmeye kefil, Hz. Peygamber'e selam getirmenin türlü türlü mazmunlarını barındırmasıyla birlikte, sıgaları (çekimleri) güç, binaları zor, maksatları birbirine zıt, anlamları birbirinden farklı bir şiirdir. Bundan dolayı, söz konusu kasidenin lafızlarını çözecek (tahlil edecek), i'râbı (hareke durumu), meziyetleri ve anlamını açıklayacak Türkçe bir şerh yazmak istedim.”

klâsikleşmiş Arapça manzumelerde olduğu gibi, bazen de kaynak metnin yazılış sebebi ile biçim özellikleri gibi konulardan oluşmaktadır. *Bânet Su'âd* kasidesinin şerhi, şârihin kaynak metin hakkında bilgi verme özelliğini ortaya koyabilecek iyi bir örnektir. Mustafa İsmâeddîn Efendi bahsi geçen şerhinin girişinde, şerh edeceği metin hakkında genel bilgiler verip eserinde uygulayacağı metod hakkında açıklamalar yaptıktan sonra, kaynak metnin yazarı Ka'b b. Züheyr hakkında, *ashâb-ı siyerdennaklile* bilgi verip kasidesini yazma sürecini, Ka'b'ın aldığı hırkayı, bu hırkanın İslam tarihi boyunca muhafaza edilmesi serüvenini hikâyeye eder. Bu bilgilerden sonra ise kaynak metinle ilgili teknik bilgiler (vezin ve kafiye) verir. Aşağıdaki metin bu bölümden alınmıştır:

“...bu kasîde bahr-ı basîtden elli yedi beyittür. Evvelinden otuz yedinci beytin âhirine varınca gazeldür. Otuz sekizinci beyitte tahallusdan resûl a.s. medhine şürû' idüp ellinci beytin âhirine degin istitrâd eyledi. Birinci beyitten âhir-i kasîdeye varınca mühâceretini medh eyledi.”(7b)

el-Lûm'atü'l-bedriyye'de ise şârih, kaynak metnin hangi özellikleri hakkında bilgi vereceğini özel olarak belirtmektedir. Buna göre öncelikle kaynak metnin yazarı, Bûsîrî'nin nesebi, doğum ve ölümünü içeren hayat hikâyesi hakkında bilgi vereceğini söyleyen İsmâeddîn Efendi; daha sonra ise sırasıyla kaynak metnin yazılış sebebi ile bu kasîdeyle ilgili olarak Hz. Peygamber'e salat u selam getirmenin faydaları, faziletleri, hükümleri ve mevâridi ya'ni salat u selam getirilecek yerler hakkında bilgi vereceğini şu ifadelerle bildirir:

“ma'lûm buyurula ki kalbe vülûci'l-maksûd tâlibînün muntazar u marsûdu olan beş aded eşyâ-ı ceme ve fevâ'id-i mühime ber-vech-i icâz zikr ü beyân ve keşf ü 'ayân olundu. Biri neseb-i nâzım k.s. ve velâdet ve irtihâli ve bu kasîdenün mütercime ittisâlidür ve biri bu kasîdenin sebab-i nazmı ve ba'z-ı fevâididir ve biri salâtun fezâ'ilidür ve biri ahkâmıdır ve biri mevârididür...” (2b)

İsmâeddîn Efendi, şerh ettiği *Kasîde-i Münferice* ve *Kasîde-i Tantarâniyye* hakkında da buna benzer şekilde bilgiler vermektedir. Münferice şerhinin Arapça olan girişinde kaynak metnin yazılış öyküsü ve faziletleri hakkında uzunca bilgilere yer verir. Ayrıca kasîdenin ilk beyti şerh edilirken önce onun vezni hakkında da bilgiler verir:

“bu kasîde-i şerîfe bahr-ı mütedârikedendir. Aslı sekiz kerre fâ'ilündür. Şimdi aczâsının ba'zısı maktû' ve ba'zısı mahbûn olmuştur. Kat' istilâh-ı arûzide vetedin sâkinini hazf ve mâ-kablını iskâna dîrler. Habn cüz'ün sâni-i sâkinini hazfe dîrler. İkisi de fâ'ilünde müşâhede olunur.” (3a)

Mustafa İsmâeddîn *Kasîde-i Tantarâniyye* hakkında ise şu bilgileri verir:

“bu kasîde otuz beş beyit olup altı kısma münkasimdir ve her kısmı beşer beyittir ve her beş beyit hitâmında kısım-ı sâdisden gayrısı bir beyt-i ecnebî ile tefrîk olunmuşdur. Bu üslûba tercî’ dirler. Tercî’ lügatda nağmelerün merreten ba’de uhrâ rec’ ü rücû’ına dirler. İstilâh-ı şu’arâda kâfiye-i vâhîde ve vezni vâhid üzere beşer beşer yâhûd yedişer yedişer yahud onar onar ebyât nazm idüp her beşerün ve her yedişerün ve her onarun tamâmında bir beyt-i ecnebî ile hatm itmege dirler. Ve beş beyitten nâkis ve on beyitten ziyâde olmaz ve beyt-i ecnebîye beyt-i tercî’ ve şu’arâ-yı ‘Acem tercî’-i bend tesmiye iderler. Ve bu ebyât-ı mezkûrenin kısım-ı evveli ancak nesîb ve kısım-ı sânisî nesîb ve gazel ve kısım-ı sâlisden sâdisde dek medîhdür.

Ve vezni bahr-ı remel-i müsemmeden fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün olup arûz ve darbî mahzûfdur. Hazf istilâh-ı ‘arûzîde sebeb-i hafîfi iskâta dirler. Burada fâ’ilâtünden tîin gibi ba’de’l-iskât fa’ilâ kalup ‘adem-i isti’mâlinden fâ’ilün cüz’ine nakl olunur.

ve nâzımı diyâr-ı ‘Acemden olup memdühi dahi Mâverâu’n-nehrlî olmağla meyânlarında evzân-ı Fârisiden olan remel-i müsemmeden nazm itmîşdür. Ma’lûmdur ki evzân-ı Arabiyyenin dâirelerinde dahi tavil ve medîd ve basît ve mütekârib ve mütedârikden gayrı müsemmen yokdur.

Ve kâfiyesi müterâdifdür. Terâdüf lügatda tetâbü’ ma’nâsınadır. İstilâh-ı kavâfide birbirini tetâbü’ iden iki harf-i sâkine dirler. Bu kasîdenin matla’ının âhirinde lafz-ı zâl gibi ki elif ve lâmu birbirini mütetâbi’ sâkinlerdür.” (177b-178a)

Şârih, Abdülkâdir Geylânî’nin *Tâiyye* kasîdesine yaptığı şerhte ise kaynak metin hakkında şu kısa bilgileri verir: *inne hâze şerhun muhtasarun ‘ale’l-kasîdeti’t-tâ’iyyeti li’ş-şeyhi’l-‘ârifî’s-samedânî ... eş-Şeyh Abdulkâdir el-Geylânî*³⁰

c. Şerhte Takip Edilecek Yol Hakkında Bilgi Verme

Mustafa İsmâeddîn Efendi’nin çoğu şerhinde ortaya çıkan ve onun özgün tarafını oluşturan bir özelliği de şerhinde takip edeceği yolu bilimsel bir açıklıkla ifade etmiş olmasıdır. O birçok eserinin mukaddime bölümünde, şerhinde kaynak metni hangi açılardan açıklayıp şerh edeceğini çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Münferice şerhinde şerh ettiği metnin i’râbını ortaya çıkarıp kelime ve anlamını çözeceğini aşağıdaki Arapça ifadelerle bildirmektedir: *ve ba’de zâ eradtu en eşrahahâ şerhan yekşifu i’râbehâ ve yahulle*

³⁰ Tercüme: “Bu, ârif-i samedânî ve imdâdü’r-rabbânî Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî’nin *Kasîde-i Tâiyye*’sine (yapılan) muhtasar bir şerhtir.”

elfâzahâ ve ma 'ânîhâ fe'ltakattu dürere'l-'ibârâti min hiyâzi's-şurrâhi'l-'ulemâ

Tantarâniyye'nin şerhinde ise şerhinde dikkat edeceği hususları şu şekilde ifade etmektedir:

“... *Kasîde-i Tantarâniyyenin şürûhunu mütâla'aya mübâderet ve kütüb-i lügâta mürâca'at birle evvelâ i'râb ve mebânî ve lügâtın tahrîr, sâniyen ma'ânî ve sanâyi' ve nikâtın takrîr idüp istilâhât-ı bâdireden 'ârî ve 'ibârât-ı şârideden hâlî zebân-zed ve müsta'mel olan Türkî lisân ile ber-vech-i ihtisâr şerh ü beyâna ictisâr olundu.*” (177b)

Bânet Su'âd'ın şerhinde ise bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

“*Türkî zebân ile lügat ve i'râb ve ma'nâ ve nüket ve murâd ve mezâyâsın 'ayân iderek ber-vech-i tafsil şerh ü beyân itmişidi*”

Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin şerhinde uygulayacağı metodu en açık ve disiplinli bir şekilde açıkladığı eserleri ise *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitlerin şerhi olan *et-tansîsü'l-muntazar fî şerhi ebyâti't-telhîs ve'l-muhtasarile Mudariyye* kasidesinin şerhi olan *el-Lüm'atü'l-bedriyye ale'l-kasîdeti'l-mudariyye* adlı eserleridir. Şârih *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitlerin şerhinde, şu Arapça ifadelerle şerhinde yapacaklarını adım adım açıklamaktadır: *feketebtu evvelen bahra kulli beytin ve taktî'ahû ma'a mâ tara'a 'aleyhi mine'l-'ileli ve'z-zihâfâti ihtimâmen li-tashîhi elfâzi'l-ebiyâti summe beyyentu kâ'ilehû...*

Mudariyye'nin şerhinde ise bu durum yine benzer ifadelerle şu şekilde açıklanmıştır:

*Feketebtu evvelen luğate ebyâtihâ müte'arrızan bi-ba 'zi mebâhisihâ ve sâniyen i'râbehâ ve sâlisen ma'ânîhâ ve mezâyâha li-yeshela'l-ahze 'anhu 'ale't-tâlibîne ve yeşmule'n-nef'u bihi 'ale'r-râğibîn.*³¹(2a)

d. Yararlanılan Kaynakların Belirtilmesi

Mustafa İsmâmeddîn Efendi, bazı eserlerinin girişinde yararlandığı kaynakların isimlerini teker teker saymaktadır. *Bânet Su'âd*'ın şerhinde bu kaynaklar şu şekilde sıralanmıştır:

“*bu gubâr-ı hâk-i pâyi-ehl-i yakîn Ebü'l-isme Mustafa İsmâmeddîn, mazhar-ı hidâyet uzma Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sülmâ hazretlerinin bundan akdem kasîde-i fesâhat-karîn ve neşîde-i belâgat-rehînlerinin üzerine İmam Süyûtî ve İmam İbn Hişâm ve allâme-i Kâzerûnî ve İbn Anbârî ve Mola Hindî ve Tebrîzî ve Sükkerî ve Fârisinin şerhlerin cem' idüp*”

³¹Tercüme: “...Onu (Mudariyye kasidesini) okuyup anlamak isteyenlere kolaylık sağlamak ve bu kasideden faydalanmayı tüm rağbet edenlere teşmil etmek için; evvela birtakım mevzularına ilişerek bahsi geçen kasidenin kelimelerini, sonra i'râbını, sonra mana ve meziyetlerini yazdım.”

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da ise yararlanılan kaynaklar şu şekilde belirtilmiştir:

fe-ahaztu ma'hazen li-husûli hâze'l-hatbi'l-'azîm ve'l-emri'l-cesîm el-Mutavvel ve'l-Etval ve Hâşiyete's-Seyyidü's-Sened ve Hâşiyete Hasan Çelebi ve Mollâ Hüsrev ve Hâşiyete'l-Hatâyî ve Şerha'l-Mesâlik ve't-Tansîs ve'l-Mu'avvel li'l-Vâhidî ve Ma'âhide't-Tansîs li'l-Ezherî ve'l-Abbâsî ve Şerha Ebyâti'l-Miftâh li-İbni'l-Hatîb Muhammed el-Mizistî ve şurûha'l-Miftâh ve Şerha Ebyâti'l-Îzâh ve ba'za'l-kütübi'l-keîlâmiyye ve'l-hikmetiyye ve't-tevârîhi ve'l-emsâli ve'l-luğati ke-Şerhi'l-Mevâkıf ve Şerhi'l-Hidâye ve Târîhi İbn Hallikân ve Ferâ'ide'l-Harâ'ide ve'l-Kâmûs ve's-Sihâh³²

El-Lüm'atü'l-bedriyye'de yararlanılan kaynaklar şu Arapça ifadelerle listelenmiştir:

fe-ahaztu ma'hazen li-husûli hâze'l-hatbi'l-'azîm ve'l-emri'l-cesîm eş-şurûha'l-mevzû'ate 'alâ hâzihi'l-kasîdeti li-şeyhinâ el-allâme Abdülganî en-Nablusî ve şeyhinâ el-fâzîl Muhammed el-'arîfu bi-müftî'l-hâdimî ve li'l-fâzîlî'l-Bağdâdî ve li'ş-Şeyh Ömer el-Benderî (2a)³³

Nevâbiğü'l-keîm şerhinin tercümesinde ise yararlanılan kaynaklar şu şekilde belirtilmiştir:

“... işbu hutbe ve dîbâce-i belâgat-ünvân ve âhirine degin 'ibârât-ı fesâhat-tibyânın kelime-be-kelime min gayrı ziyâde ve noksân zebân-ı melâhat-nişân-ı Türkîye tercüme idüp lâkin (...) mîsdâkınca allâme-i Sa'dın terk eylediklerini fazl u kemâlât ile mütehâllî **Muhammed b. İbrâhîm Hanbelî** ve fezâ'il-şi'âr **Bâyezîd-i Konevî b. Abdü'l-gaffâr**ın şerhlerinden dahi münâsib olan mahallere sebt ü tahrîr ve allâmenin didiği kelâm ile bunların kelâmını tefrik için meselâ İbn Hanbelî dir ki didi diyerek tastîr eyledüm.” (2b-3a)

Mustafa İsmâmeddîn Efendi, *Tantarâniyye*'nin şerhinde ise herhangi bir kaynak adı zikretmeksizin *Tantarâniyye*'nin önceki şerhlerini inceleyip eserini yazdığı ifade eder:

“... Kasîde-i Tantarâniyyenin şurûhını mütâla'aya mübâderet ve kütüb-i lügâta mürâca'at birle...” (177b)

³²Tercüme: “...bu önemli ve büyük iş için; *Mutavvel, Atvel, Hâşiyetü Seyyidü's-sened, Hâşiyetü Hasan Çelebi, Mollâ Hüsrev, Hâşiyetü Hatâyî, Şerhü'l-mesâlik, et-Tansîs, Vâhidî'nin Mu'avvel'i, Ezherî'nin Me'âhidü't-tansîs, İbnü'l-Hatîb Muhammed'in Şerhü ebyâti'l-miftâh ile Miftâh*'ın (diğer) şerhleri, *Îzâh*'taki beyitlerin şerhi, *Şerhü'l-mevâkıf, Şerhü'l-hidâye, İbn Hallikân'ın tarihi, Ferâidü'l-harâ'id, Kâmûs, Sihâh* gibi birkaç kelâm, felsefe, tarih, mesel ve sözlükle ilgili kitabı kaynak olarak kullandım.

³³Tercüme: “...bu önemli ve büyük iş için; *Abdülganî en-Nablusî, Şeyh Muhammed el-Hâdimî, Şeyh el-Bağdâdî, Şeyh Ömer el-Benderî*'ninbu kaside üzerine yazdıkları şerhleri *kaynak* olarak kullandım.”

e. Eserin Başına Fihrist Konulması

Mustafa İsbmeddîn'in bilimsel yönünü gösteren bir özelliği de bazı eserlerinin başına fihrist koymasıdır. Kendi elinden çıkmış iki eserinin başında eserlerden yararlanmayı kolaylaştıran fihristler bulunmaktadır. *Bânet Su'âd* kasidesinin Őerhindeki fihrist beyitlere göre yapılmıştır. Şerh edilen her beytin birkaç sözcüğü yazılıp altına bulunduğu sayfası yazılmıştır. *Mefâîhü'd-düriyye*'deki fihrist ise konu başlıklarına göre yapılmıştır.

IV. Mustafa İsbmeddîn'in Şerh Metodu

İsbmeddîn Efendi'nin telif veya tercüme Şerhlerinin tümünde ortaya çıkan ortak bir Şerh metodu olduğu gibi Şerh edilen kaynak metne bağlı olarak bu ortak metodun farklılık arz ettiği de görölmektedir.

1. Ortak Şerh Metodu

İsbmeddîn Efendi'nin tüm Şerhlerinde ortak olan hususlar şu Şekilde sıralanabilir:

a. Şerh edilen metnin verilmesi: İsbmeddîn Efendi'nin neredeyse tüm Şerhlerinde, Şerh edilen kaynak metin ayırt edilecek Şekilde kaydedilir. Bu ayırt edicilik; kaynak metnin farklı bir mürekkeple – kırmızı- imla edilmesi, üstünün çizilmesi veya Şerh metninden ayrı bir Şekilde yazılmasıyla sağlanmaktadır.

b. En az iki katmanın bulunması: İsbmeddîn Efendi'nin tüm Şerhlerinde, en az iki katman bulunmaktadır. Bunlardan biri kaynak metindeki kelimelerin gramer özellikleri ile sözlük ve ıstılah anlamları bakımından tahlil edildiği bölüm, diğer de kaynak metnin derli toplu bir cümle ile Şerh edilen dile aktarımıdır. Bu iki tabaka İsbmeddîn'in tüm Şerhlerinde var olan ortak bir Şerh metodudur. Bununla birlikte, Şerh edilen kaynak metnin edebî olması bu katmanları çoğaltmaktadır.

i. Kaynak metindeki kelimelerin Şerh edilmesi

İsbmeddîn Efendi'nin Şerhlerinde; kaynak metin verildikten sonra bu metinde yer alan kelimeler çoğunlukla geniş, bazılarında ise daha dar bir çerçevede Şerh edilir. Bu Şerh öncelikle ele alınan kelimenin *gramer özelliği* etrafında cereyan eder. Bu noktada; kaynak beyitteki kelimenin binâsı ve i'râbı (hareke durumu, okunuğu), türediği kaynakları, türü

(isim, sıfat, zamir ve fiil vb.), terkîbte (tamlama durumları) bulunma durumu, zamir olma durumu (ircâ' ettikleri yer), ses değişimleri, fiil ise zaman, kip ve şahıslarının belirlenmesi, cümle içindeki konumu (mübtedâ, haber, fâ'il, mef'ûl oluşu gibi) gibi hususlar açısından tahlil edildiği görülür.

Kasîde-i Tantarâniyye:

Yâ haliyye'l-bâli kad belbelte bi'l-belbâli bâl

Bi'n-nevâ zelzeltenî ve'l-'aklu fi'z-zilzâli zâl

(yâ) harf-ı nidâdur. (haliyye'l-bâli)izâfet-i lafiyye ile münâdâ-yı mensûb-ı muzâfdur. (haliyye),*hulüvv*den me'hûz fi'ildür... (bi'l-belbâli),(belbelte) kelimesinin müte'allıktır. (bâ)sı yâ sebebiyet yâ musâhabet yâ (fî) ma'nâsınadır. (belbâl) feth-i bâ-ı muvahhide ile isimdür... ammâ kesr ile masdardur. (bâl)/(belbelte)nün mef'ûlidür. Takdîri (bâli) dimekdür. (zelzeltenî) karfesiyle yâ'-ı mütekellim hazf olunmuşdur. (bi'n-nevâ) mu'ahhar (zelzeltenî)ye müte'allıktır. Ve elif lâmi muzâf-ı ileyhden 'ivazdur. Takdîri (bi'n-nevâke)dimekdür. (nevâ) feth-i nûn ile... (zâl) sığa-i mâzîdür. (178a-b)

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar:

şeribnâ ve ehraknâ 'ale'l-arzi cur'aten

ve-li'l-arzi min ke'si'l-kirâmi nasîbu

... ve(şeribnâ)nun mef'ûlü mahzûfdur. Takdîri (şeribnâ hamran) dimekdür... ve(ehraknâ) lâzımun melzûm üzerine atfî kabîlinden olup (şeribnâ) üzerine atf olunur. (ehra)k(hirâkat)dan me'hûzdur. (hirâk) kesr-i hâ' ile...(ale'l-arzi)(ehraknâ)ya müte'allıktır. (cur'aten) nasb ile (ehraknâ)nun mef'ûlüdür. (cur'aten) zamm-ı cîm ile...(ve-li'l-arzi mukaddem haberdür. Fâsi (ehraknâ ale'l-arzi cur'aten') kavlini ta'lîl içündür. (min ke'si'l-kirâmi) mu'ahhar mübtedâ olan (nasîbun)e müte'allıktır. (kirâmi) kerîmün cem'idür. (2b)

Kasîde-i Münferice:

Ve sehâbu'l-hayri lehâ matarun

Fe-izâ câ'e'l-ibbânu tecî'i

و سحاب الخير لها مطر
فإذا جاء الأمان تجي

(ve sehâbu'l-hayri)da olan vâv âtifedür. (sehâb)mübtedâdur. (el-hayr) kelimesine muzâfdur. (sehâb)feth-i sîn-i mühmele ile... ism-i cinsdür. Vâhidî (sehâbe)dür. Me'hazi sükûn-ı hâ ile olan (sahb)dur... (lehâ) mukaddem haberdür. Zamîr (sehâb)a râci'dür. (matar)da olan tenvîn tenvîn-i teksîr yâhûd tenvî'dür. (matar) mu'ahhar mübtedâdur. Ve bunun cümlesi mübtedâ-yı evvelün haberdür. Mübtedâ-yı evvel ma'a haberihî beyt-i evvelde olan (zalâm) üzere atf olunmuşdur. (fe-izâ câ'e)de olan fâ şart-ı mahzûfun cevâbidür. (izâ) zarf-ı zamân-ı müstakbeldür. Ekseriyyâ ma'nâ-yı şartı mutazammındur. Muhakkak vukû'ı muraccâh olan emrde isti'mâl olunur. Ve gâh olur ki (iz) gibi zarf-ı zamân-ı mâzîde i'mâl olunur. (el-ibbânu), (câ'e)nün fâ'ilidür. Cümle-i (câ'e), (izâ)nun muzâf-ı ileyhidür. Ve (ibbânu) kesr-i hemze

ve teşdîd-i bâ'-ı muvahhade ile... (tecî'i) (câ'e/yecî'u)den sığa-ı muzâfî'dür. Müstetir olan fâ'ili (sehâb)a 'âiddür. Pes aslı hemze ile (tecî'i)olup zarûret-i kâfiye için hemze hazf olunmuşdur. (4b-5a)

Kasîde-i Mudariyye:

Mudariyye kasîdesinin şerhinde ise; kaynak metnin kelimeleri iki bölüm altında incelenmiştir. “Lügat-ı beyt” başlığını taşıyan ilk bölümde beyitteki kelimeler; sözlük ve beyitteki anlamı itibarıyla birlikte, çekimlenme gibi gramer özellikleri bakımından incelenir:

Ve 'adde mâ haveti'l-eşcâru min varakin

Ve kullu harfin ğadâ yutlâ ve yustetaru

(havate) *ihâta ve cem' eyledi dimekdür.* (eşcâr), (şecera)nün cem'idür. (şecer) kendü ile kâim-i evvele sâk-ı sulbi olandur. *Nahl ve gayrı gibi vâhidesi (şecera)dür ve (şecerât) üzere de cem'lenür. Fâzıl Hâdimî didi ki (eşcâr)dan murâd Allâh ta'âlânın ibtidâ-ı halkından inkirâz-ı zamâna degindür.* (varak) *fethateyn ile şecere-i vâhideden dimekdür ve (varak)dan murâd (tilke'l-ezminetu)de teceddüd idendür ve (harf) hurûf-ı hecâdan her harfdür ve (harf)den murâd kendüden kelimât tereküb iden şeydür. Ve umûm-ı mecâz tarikiyle kelimâta şâmil olandur.* (ğadâ) *ğayn-ı mu'ceme ve feth-i dâl-ı mühmele iledür. (ğadâ ğadav) dinilür. (ğudûh)de gitse ve (ğudûh)salât-ı subh ile tulû'-ı şemsün mâbeynidür ve bu aslîdür me'mûldür burada ef'âl-ı nâkısadan (kâne) ve (sâra) ma'nâsına ola ve (yutlâ) kırâ'at ma'nâsına olan (tilâvet)den me'hûzdür ve (yutlâ)den murâd telâffuz olunan şeydür. Makâm-ı mübâlağanun iktizâsına göre gerek lâfız insân olsun gerek cin ve melek olsun. İnsândan murâd mâzî vü hâl ü istikbâlde cemî'-i efrâddur ve (yustetaru) ketb ü tahrîr olunur dimekdür gerek kâtib insân olsun ve gerek cin ve melek olsun ve mektûb gerek ketb-i ilâhiyye gerek 'ulûm-ı müdevvene ve gerek mutlak kütüb olsun kütüb-i sicillât ve gayrı gibi. (27b-28a)*

“i'râb-ı beyt” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise beyitteki kelimelerin cümle içindeki konumları üzerinde durulmuştur:

(ve 'adde), (adde'l-hasâ) *üzerine ma'tûfdur.* (mâ havete), (adde'nin muzâf-ı ileyhidür. *Takdîri (ellezî havetehû) dimekdür. (mâ) ism-i mevsûldür. (el-eşcâru), (havete) kelimesinin fâ'ilidür. (hevate)deki zamîr mahzûf (mâ)ya râci'dür ve (havete) cümlesi mevsûlün sılasıdır. (min varakin), (havete) kelimesine müte'allıkdur ve mevsûli beyândur (ve kullu) (mâ) mevsûle ma'tûfdur ve (harf) kelimesinin muzâfidur. (ğadâ) fi'lân-ı mu'ahherânın zarfidur vezn için takdîm olunmuşdur. (yutlâ) evvelinin zammıyla mebniyyün li'l-mef'ûldür. (ve yustetaru) bu dahi mebniyyün li'l-mef'ûldür. (28b)*

İsmâeddîn'in şerhlerinde bulunan bu ilk şerh katmanında, kaynak metindeki kelimelerin Türkçe karşılıkları da verilir. Kelimelerin karşılıkları verilirken, birebir anlamlarının yanında içinde bulunduğu bağlam içinde kazandığı anlam da verilir. Bunun yanında bazı kelimelerin ise kaynaklara başvurularak genişçe açıklandığı da görülür.

Kasîde-i Tâiyye:

(sekânî) bana içürdi dimekdür. (müdâmeten) zamm-ı mîm ile şarâb ma'nâsınadır. (s. 5-6)

Kasîde-i Tantarâniyye:

(raşîk) ince güzel dimekdür yâhûd ok atmak, remy ma'nâsına olan reşkten me'hûz fa'il-i bi'-ma'nâ mef'ûldür. Atılmış doğru ok dimekdür. Burada melzûmî iltâk lâzımı irâde kabîlinden olup mecâzen ma'nâ-yı istikâmet murâd olundu. Bu takdîrce (raşîku'l-'akdi) müstakîmü'l-kâmet m'anâsına olur. (hev'â) aşk ve muhabbet ma'nâsına... (va'friğ) terk eyle ve hâlî ol dimekdür. Firâğ hâli olmak ve bir şeyle meşgûl olmamak ve terk etmek dimekdür. (kalb) bir cevherdür ki rûh ile nefsün miyânına tevassut idüp insân anunla mütehakkik olur. Buna fu'âd dahi dîrler. Akl ma'nâsına da gelir (inne fi zâlike li-men kâne lehû kalbun) âyet-i kerîmesinde olduğı gibi ve şey'ün hâlîsi ma'nâsına da gelir. (li-kulli şey'un kalbun ve kalbu'l—Kur'ânî yâsîn) hadîs-i şerîfinde olduğı gibi. (179a)

Kasîde-i Münferice:

(fevâ'id) fâ'idânın cem'idür, insâna hâsıl olan ziyâdeye ve her şey'ün nef'ine dîrler. (mevlâ) seyyid ve nâsır ma'nâsınadır... İmâm Kuşeyrî hazretleri risâle-i şerîfesinde buyurur ki lûgatda şey'ün nefsi vücûdî dimekdür ve sîfîyye indinde nefsi iltâk katında vücûd ve elkâb-ı mevzû'a murâd degüldür belki nefis ile evsâf-ı abdden ma'lûm ve ef'âl ü ahlâkından mezmûm olan şey'i murâd iderler. Pes evsâf-ı mezmûme ile mevsûfe olsa nefis-i emmâre dîrler. Ve gâliben salâh ve ba'zı kere hatâ ile olup kendüyi levîm idürene nefis-i levvâme dîrler ve zikrullâh ve muhabbet-ı Hak ile sükûnet ve mutma'nînet hâsıl idene nefis-i mutmainne dîrler. Ve ahkâm-ı ilâhiyyeye imtisâl ile bi'l-cümle kendüsinden mekrûhât gidüp hakdan ne ki gelse râzî olana râziye dîrler... kâmûsda mühce dem ve hâsseten dem-i kalb ü rûh ma'nâlarına geldiğı mestürdür. Amma burada murâd rûhdur. Rûhun tafsîli kütüb-i kelâmîyyeden taleb oluna. (5b-6a)

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar:

(ezmân) şâ'irün mahbûbesinün ismi olup... (mukle), gözün siyâhî yâhûd siyâh ve beyâzına dîrler. Tansîs'de mukle siyâh ve beyâzı cem'idân şahme-i 'ayn dur didi... (hâcib) kaş, ebrû ma'nâsına... (müzeccen) incelenmiş ve uzunlanmış dimekdür... (fâhimen) kömür gibi siyah saç dîrler... (s. 9)

ii. Kaynak metnin Türkçeye Aktarılması

İsâmeddîn Efendi'nin şerh metodunun ikinci ortak katmanı, şerh edilen metnin düzenli bir cümle ile Türkçeye aktarılmasıdır. Şârih bu bölümde; kelimelerini teker teker gramer özellikleri ve lûgat anlamları bakımından tahlil ettiğı metni derli toplu ve Türkçe cümle yapısına uygun bir şekilde Türkçeye aktarır. Genellikle “ma'nâ-yı beyt, mahsûl-ı beyt, ma'nâ-yı kelâm” gibi başlıklar altında yapılan bu aktarımın bazen daha fazla açıklanıp genişletildiğı görülür.

Kasîde-i Tâiyye:

Sekânî bi-ke'sin min müdâmeti hubbihî

Fe-kâne mine's-sâkî humârî ve sekretî

“Ma'nâ-yı beyt: Ol mahbûb sâkî kendi muhabbeti hamrından kâse ile bana içürdi. böyle olunca benim humârum ve sekrüm sâkînin vechinden oldı.”(6a)

Nevâbiğü'l-kelim:

Nâtikatun bi-kulli zâcîratın ve mev'izetin

Hâsseten 'alâ kulli 'ibretin mevkizatin

Ma'nâ-yı kelâm: ...ammâ terkibün yetiştirildiği ma'nâ budur ki bana ilhâm olunan kelimât-ı fisâh her mâni'ayı nâtika ve 'avâkibi müzekkire ve kulûbî müleyyine olduğu hâlde ve gafletden mûkiza olan cemî' ibrete kındırıcı olduğu halde yahud bana ilhâm olunan kelimât-ı fisâh her mâni'ayı nâtikadur ve 'avâkibi müzekkire ve kulûbî müleyyenedür ve gafletden ve gafletden muvkiza olan cemî' ibrete kındırıcıdır. (7a-b)

Kasîde-i Tantarâniyye:

Luhte min vechin cemîlin cümletü'l-'uşşâki şâk

Cud bi-takbîlin ileyhi kalbu zî muştâki tâk

Ma'nâ-yı beyt: vech-i cemîl cihetinden zâhir ve hüveydâ oldun binâ'en 'aleyh âşıkların cümlesi sana meyl ve iştiyâk idici oldı. Böyle olunca ... bûse 'atâ eyle, zîrâ bûseyi iştiyâk sâhibi olanın kalbi taleb eyledi. (181a)

Kasîde-i Münferice:

Şehidet bi-'acâ'ibihâ hucebun

Kâmet bi'l-emri 'ale'l-huceci

Ma'nâ-yı beyt: ol hikem-i azîme ve mikdârât-ı cesîme-i mezkûrenün acâibine hucec ve edille-i akliyye vü nakliyye şehâdet eyledi. Öyle hucec ki emr-i Hak ile ehl-i i'tizâlün hucec ü edillesi üzerine gâlibe oldı. Yâhûd ehl-i sinîn olan hukemâ ve müneccimîne gâlib oldı dimekdür. (12b)

el-Lüm'atü'l-bedriyye:

ve't-tayri ve'l-vaşî ve'l-esmâki ma'a na'amin

yetlûnehe'l-cinnu ve'l-emplâku ve'l-beşeru

Ma'nâ-yı beyt: Yâ rabbi, nebiyy-i muhtâr-ı hâdî üzerine havâda olan tayrun ve berrde olan vaşşun ve bahrde olan semeklerin adedi salât eyle. (32a)

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar:

fe-kultu li-muhrizin lemme'l-tekaynâ

Tenekkeb lâ-yukattirke'z-zihâmu

Ma'nâ-yı beyt: bize mülâkî olduğu vakitte muhriz didüm kaç yâhûd uzak ol seni zihâm ve galebe-i asker kat' itmesün ya'nî zararları isâbet itmesün. Şâirün murâdî beyt-i sâbık gibi bununla dahi tehekküm üstihzâ olup güyâ muhrizi şedâid-i harbe mübâşeret ve mezâyik-i mecâmi'-i harbde mübârezetden men'idüp nâtivân ü za'if bünyân olan mânend-i sübyân ü zenân muhriz-i mezkûrî halbe-i mübârizânda pâymân-ı fârisân olursun diyü istihzâ-ı tahvîf itdi. (s. 25)

2. Edebî Metinlerin Şerhinde Ortaya Çıkan Üçüncü Katman: Metnin Belâgat Açısından Ele Alınması

Kaynak metindeki kelimelerin tahlil edilmesi ile kaynak metnin Türkçeye aktarılması Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin tüm şerhlerinde ortak olan iki husustur. Bunun yanında, *Tantarâniyye* ve *Münferice* kasîdesi ile *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitlerin şerhinde ise kaynak metin başka hususlar açısından da şerh edilmiştir. Bahsi geçen üç metinde de ortak olan bu hususlardan biri, kaynak metnin edebî yönünü ortaya çıkarmaya yönelik olarak, kaynak metnin belâgat açısından incelenmesidir.

Anadolu sahası klâsik Türk şerh geleneğinde, genel olarak şerh edilen edebî metinlerin edebî yönünü ortaya çıkaracak izahların yapılmadığı görülmektedir. Şerhler hakkında genel bilgiler veren bir yazısında Yekta Saraç şerhlerin bu özelliği hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Şerhlerde edebî kıstaslar ve kurallar çerçevesinde metne yaklaşılmaya pek sık rastlanmaz. Edebî metinler bile şerh edilirken edebî ölçütler birinci derecede önemli değildir. Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân'ı*, Hâfız'ın *Divan'ı* edebî, yönden değil, anlam ve verilmek istenilen ahlakî eğitim yönünden şerh edilmiştir. Bu eserlerin içerikleri ve yazılış gayeleri biçimin önünde yer tutar. Şerh edilen metinlerin 'belîğ' veya benzeri sıfatlarla nitelenmesi bu durumu değiştirmez, bu gibi edebî hükümler çoğu zaman usulen söylenen sözlerdir. Kısacası şerhlerde metnin ne söylediği ile ilgilenilir, ama bu söylenenin nasıl söylendiği şerhe konu olmaz. (Saraç, 2006: 125)”

Doktora tezimiz dolayısıyla birçok edebî metnin şerhleriyle karşılaşmış onları kısmen de olsa inceleyen biri olarak Saraç'ın bu ifadelerine katılmamak elde değildir. Bu durumun güzel bir örneği Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine yazılan şerhlerde ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık beş asırlık bir dönem dâhilinde otuza yakın Türkçe şerhi yazılan bu metnin, Mehmed Mekkî'nin şerhi dışında, düzenli bir şekilde edebî açıdan incelenmediği görülmektedir.

İsmâmeddîn Efendi'nin şerhlerine bu durum çerçevesinde bakıldığında, onun üç edebî metni düzenli olarak belâgat açısından da şerh ettiği görülmektedir ki bu, onu diğer birçok şârihten ayıran özelliklerin başında gelmektedir.

Tantarâniyye ve *Münferice* kasîdelerinin şerhinde bu özellik (belâgat açısından incelenme), düzenli olarak her beytin şerhinin son bölümünde bulunurken *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitlerin şerhinde ise

daha düzensiz bir şekilde genellikle kelime tahlilleriyle birlikte yer almaktadır.

İsmâmeddin Efendi, *Tantarâniyye* kasidesinin şerhinde, *sanâyi-i bedî'a* olarak isimlendirdiği kaynak beyitteki edebî sanatları tespit eder. Şârih, bu şerhinde daha çok edebî sanatları tespit etmekle yetinir; ancak bazılarının oluşumunu da anlatır:

“... ve sanâyi'-i bedî'adan mısra'-ı evvelün ma'nâsında **tezâd** vardır. Ya'nî mahbûbun kalbinün gamdan hâlî ve âşıkun kalbinün gam ile müşevveş ve mâlî olmasıdır ve zelzelteni, zilzâl ve zâl miyânlarında cinâs-ı iştikâk ve ba'zı elfâzı miyânında mürâ'âtü'n-nazîr vardır. (178b)

“... ve bu beyitte sanâyi'-i bedî'adan **reşîk** ve **kavs** miyânında **mürâ'âtü'n-nazîr** ve kaddün istikâmeti ve inhinâsı i'tibârıyla ve şuğl ve ferâğ i'tibârıyla **tezâd** vardır ve bundan böyle **teşbîh** ve **isti'âre** vardır. (179b)

“... ve beyitte sanâyi'den **mürâ'âtü'n-nazîr** ve **iştikâk** ve **iğrâk** ve **mezheb-i kelâmî** vardır” (191b)

Münferice şerhinde ise edebî sanatlar tespit edildiği gibi yer yer tanımlarının da yapıldığı görülmektedir.

“...bu beyitte sanâyi'-i bedî'iyeden beş şey vardır. Evvelkisi **iktibâsdur** ki mevzûn ve menşûr kelâmın Kur'ân ve hadîsden mutazammın olduğu nesneye dirler. Burada mısra'-ı evvelde olduğu gibi ki bi'-aynihî resûl-ı Ekrem sallallâhu 'aleyhi ve sellem de hân-ı pâkîzesinden zuhûr-yâfîe olan hadîs-i şerîfenden İmâm Süyûtî Câmî'u's-sağîr'inde Hz. Alî kerremallâhu vechehden mervî olarak tahrîr buyurmuşdur. İkincisi **berâ'at-ı istihlâldür** ki maksûda münâsib bed' ü şürû'a dirler. Bu kasîde-i şerîfe âhirine değîn tasfiye-i kalb ve tezkiye-i nefis üzere yapılmışdur ve bu evvelki beytün me'âli ebyât-ı âtiyenün me'âline delâlet ider. Üçüncüsü, **sıbâk**dur ki lafzen ve ma'nen mütekâbil olan şey'eyni cem'a dirler. Burada iştidâd ve ezme ile infirâc ve leyl ile belec lafzlarını cem' gibi ve dördüncüsü **mürâ'âtü'n-nazîrdür** ki birbirine mülâyim ve münâsib ve mülâzim olan elfâzı ityâna dirler. Burada iştidâdun nazîri ezme ve zulmetde leyl dahi iştidâdun nazîridür. Ve inkişâfda infirâc belecün nazîridür. Beşincisi **mezheb-i kelâmîdür** ki mısra'-ı sâni mısra-ı evvele delîl vâkı' olmuşdur.” (3b-4a)

“... bu beyitte sanâyi'-i bedî'iyeden **iktibâs**dan gayrı muhyî ile mahyâ miyânında **cinâs-ı muharref** vardır.” (7a)

“...bu beyitte sanâyi'-i bedî'iyeden nüzûl tulû' ve derek ve derec miyânlarında **tubâk** vâkı' olmuşdur. Derek ile derec lafızlarında **cinâs-ı lâhik** vardır. Ve nüzûl dereke nâzır ve tulû' derece nâzır olup **leff ü neşr-i müretteb** vardır. (9b)

“... ve bu beyitte iki hucec arasında **reddü'l-acûz ale's-sadr** vardır ve ikincisi zamm ile okunduğuna göre **cinâs-ı tâm** ve kesr ile okunduğuna göre **cinâs-ı muharref** vardır. Şehidte ve hucec ve ekâmet ve emr miyânında **mürâ'âtü'n-nazîr** vardır.” (12b)

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitlerin şerhinde, daha çok kelime tahlilleri arasında değinilen edebî sanatların burada da yer yer tanımlandıkları ve oluşumlarının açıklandığı görülmektedir:

“... cür'aten kavlini ta'lîl içündür buna ıstılâh-ı bedi'de **mezheb-i kelâmî** dirler. Hafî buyrulmaya şeribnâ ve ehriknâ ve cür'a ve ke's miyânlarında sanâyi'-i bedi'iyeden **mürâ'atü'n-nazîr** vardır.” (s. 4)

“Sa'd ile sâ'idün beyninde **tecnîs-i zâ'id** vardır.” (s. 5) “... ve me'mûl olunan şey zamâna muvâfakat eyledi sa'âdetün zamâna ve müsâ'adenün ikbâle ve icap et ün âmâle isnâdları **mecâz-ı aklîdür**.” (s. 6)

“müsteşzirât kelimesinde **tenâfûr** olmağla bu beyt ile istişhâd eyledi. **Tenâfûr** kelimenin lisân üzere sikletini ve 'usret ile tekellümini 'icâb iden vasıfıdır. Nitekim müsteşzirâtda müşâhede olundu. **Atvel**'de İsâm-ı muhakkık şöyle tahkîk idüp dir ki egerçi **tenâfûr-i kelimât** ve **tenâfûr-i hurûfun** bilinmesinün merci'i hisdür. Lakin hisse de i'timâd yokdur. Belki bunda hâkim-i nâfizü'l-hükm fesâhatda selikası olan yâhûd gayr-ı fasihî tekellümden tahaffuz idüp fasih ile tekellüme mümâresesinden zevk-i sâlimi kâsib olan Arabînün hissîdür. Ve tenâfûr bi-hasebi'l-mehâric hurûfun kemâl-i tebâ'ud ve kurbundan ötürü degüldür ve illâ merci'i ilm-i mehâric olur...” s.7

3. Sadece et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da Görülen Şerh Özellikleri

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitler, müstakil bir eserin bütünü olmadıkları ve aynı kişi tarafından söylenmedikleri için ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olarak şerh edilmiştir. Şârih bu eserin mukaddimesinde şerhinde uygulayacağı yöntemi, adım adım açıkladığı için bu ön açıklamasına uyarak her beyti altı aşamada şerh etmektedir.

- Beytin vezninin tespit edilmesi.
- Tespit edilen veznin taktî'i (uygulanması).
- Beyti söyleyenin ve kimin için söylendiğinin tespit edilmesi.
- Beyitteki kelimelerin açıklanması varsa edebî sanatların tespiti.
- Beytin Türkçeye çevirisi
- Yapılan çevirinin genişletilip yorumlanması.

4. İsâmeddîn Efendi'nin Şerhlerinde Örneklendirme

İsâmeddîn Efendi, şerhlerinde yer yer yaptığı açıklamaları örneklendirme yoluna gider. Bu örneklendirmeler genellikle ayet ve hadisler, temel kaynaklar, dil ve belâgat âlimlerinin görüşlerine başvurulmasıyla Arapça veya Farsça beyitlerin alıntılanması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar:

“... taraf feth-i tâ'-ı mühmele ve sükûn-ı râ'-ı mühmele ile göz çeşm ma'nâsınadır. Tansîs'dedir ki taraf cem'i'lenmez zira aslında masdar dur vâhid ve cem' olur *lâ yerteddu ileyhim tarfuhum* nass-ı kerîminde olduğu gibi.” (s. 9)

Kasîde-i Münferice:

“... ezme harf-ı nidâsı mahzûf münâdâdur. *Yûsufu a'rizâyet-i celîlesinde* olduğu gibi. (3a)

“... el-ibbân câe'nün fâ'ilidür. Cümle-i câe izânun muzâf-ı ileyhidür. Ve ibbân kesr-i hemze ve teşdîd-i bâ'-ı muvâhade ile vakt ü zamân ma'nâsınadır. *Âkulu'l-fâkihete ve ibbânihâ* denilür. (5a)

Mefâfihü'd-düriyye:

“... furkân zamm-ı fâ' ile Kur'ân ma'nâsınadır. Beyzâvî didi ki furkân ferakanun masdarıdır. *Farka beyne's-şey'eyn* denilür. (3b)

Nevâbiğü'l-kelim:

İbn Hanbelî dir ki en-nevâbiğ el-kelimün sıfatıdır. *İleyhi yas'adu'l-kelimü't-tayyib* nass-ı kerîminde olduğu gibi...” (6a)

Tuhfe-i Şâhidî:

“... bu minnet aklen ve naklen memdûhdur ki *belillâhu yemunnu 'aleykum* bunun mehdinde hüccetdür. (5a)

Sonuç

XVIII. yüzyılda yaşayan Mustafa İsmâeddîn Efendi'nin hayatı hakkında elimizde bulunan bilgiler sınırlıdır. İsmâeddîn'intespit edileneserleri, ya derleme türü şerh veya şerhlerin tercümesinden oluşmaktadır. Şerhleri, daha önce yazılan şerhlerden yararlanılarak veya onların bir arada derlenmesinden hareketle oluşturulmuştur.

Mustafa İsmâeddîn'in kaynaklarda varlığı bildirilen birçok eseri günümüze ulaşmasına karşın *Osmanlı Müellifleri* başta olmak üzere kaynaklardavarlığından bahsedilen *Mîzânü'l-Acem*, *Şerhü'l-Kasidetü'd-Dimyâtiyye*, *Şerh-i Miftâhu'l-verîd*, *Tercüme-i Risâletü'l-mehdiyye*, *Şerhü't-Tasrîf ve Şerhü'l-hattü'l- mine'n-nikâye*adlı eserlerinin nüshasına ulaşılammıştır. Ulaşılabilen eserlerinden ikisi basılmışken diğerleri yazma halindedir. Bunlardan çoğunun müellif hattı nüshası da elimizde bulunmaktadır.

Mustafa İsmâeddîn'in eserlerine yazdığı girişler, günümüz bilimsel çalışmalarında takip edilen bilimsel anlayış ve ciddiyete yakın bir üsluptadır. O bu bölümlerde, kaynak metin ve yazarı hakkında bilgi verdiği gibi eserinde takip edeceği yolu da açık bir şekilde ifade eder. Bunun yanında, İsmâeddîn Efendi'nin bilimsel tarafını ortaya çıkaran

bir özelliği de kendi hattıyla yazılan iki eserinin başına koyduğu fihristtir.

İsâmeddîn Efendi'nin şerh metodunda temel olarak üç katman bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi (kelimelerin teker teker şerhi, kaynak metnin düzenli olarak hedef dile çevrilmesi) şerh geleneğimizde neredeyse her şârih tarafından uygulanmıştır. Üçüncü katman ise (kaynak metni edebî yönden irdeleme), özellikle edebî metinlerin şerhinde olması beklendiği halde çoğunlukla karşılaşılmayan bir özellik olup İsâmeddîn Efendi'nin şerhlerini önemli kılmaktadır.

İsâmeddîn Efendi'nin *Telhîs ve Muhtasar*'daki beyitlere yazdığı şerhte, şerh metodu olarak veznin tespit edilmesi, beytin kim tarafından ve kimin için söylendiğinin belirtilmesi, beyitteki kelimelerin gramer yönünden açıklanması, edebî sanatların tespit edilmesi yanında bazılarının ıstılah manasının verilmesi, beytin anlamının kurulması ve yorumlanarak genişletilmesi gibi başka özelliklerin de olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Bağdatlı İsmail Efendi (1900). *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. C. I, İstanbul: Maarif Basımevi.

Benli, Mehmet Sami (2005). Miftâhu'l-ulûm. *TDVİA*, C.30. İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı.

Bursalı Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri I-II-III, (hazırlayanlar: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı)*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Çetin, Nuran (2014). Abdullah Nidâî Kâşgarî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı. *Turkish Studies*. C. 9, sy. 8, ss. 35-63.

Demir, Gökhan (2016). *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirayak, Kenan (2001). Kasîdetü'l-Bürde. *TDVİA*.C. 24. İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı.

Durmuş, İsmail-Elmalı, Hüseyin (2000). İbnü'n-Nahvî. *TDVİA*. C. 21, İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı.

Es'ad Mehmed Efendi (2001). *Bağçe-i Safâ-endûz*. (hazırlayan: Rıza Oğraş). Burdur.

Kâtib Çelebi (1943). *Keşfü'z-zünûn*. (Hazırlayan: Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge). İstanbul: Maarif Matbaası.

Kaya, Mahmut (1992). Bûsîrî, *TDVİA*, C. 6. İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmânî*. (Hazırlayanlar: Nuri Akbayır, Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Öz, Yusuf (1999). *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (2006). Şerhler. *Türk Edebiyatı Tarihi* (Editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (1995). *Şeyhülislam Kemal Paşazâde; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*. İstanbul: Risale Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1998). Abdülkâdir-i Geylânî. *TDVİA*. C. 1. İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyatı.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüce, Nuri (1986). Zemaşerî. *TDVİA*. C. 13, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.